

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:31
sssjournal.com

pp.1431-1447
ISSN:2587-1587

2019 / March / Mart
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 05/02/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 28/03/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 28.03.2019

18. YÜZYIL OSMANLI DONANMASINDA TERSANE EMİNİ

THE 18th CENTURY THE DEPOSITORY OF SHİPYARD IN THE OTTOMAN NAVY

Doktora Öğrencisi, Mehmet TAŞ

Dr. Muhammet Nuri TUNÇ

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1361>

Reference : Taş, M. & Tunç, M.N. (2019). "18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Tersane Emini", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(31): 1431-1447.

ÖZ

Osmanlı Donanması, 1770 Çeşme Baskını'na kadar kendi döneminin diğer donanmalarıyla Akdeniz ve Karadeniz gibi iç denizlerde boy ölçüşebilecek bir güce sahipti. Kendine ait kanunları, gelenekleri, tersaneleri ve insan kaynakları olan bu donanma, düşman şehirlerine akınlardan, düşman donanmalarıyla mücadeleye, Osmanlı ordusunun ağırlıklarını taşımaktan düşmana ait şehirlerin deniz ya da nehir yoluyla kuşatılarak fethine kadar birçok görevleri yerine getirmekteydi.

18. yüzyılda Osmanlı donanması, 1715-1718 Osmanlı-Venedik savaşında, 1736-1739 Osmanlı Rus savaşında ve yine 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile biten Osmanlı Rus Savaşlarında önemli vazifeler ifa etti. Bu yüzyılda donanmada görev alan gemiler esas olarak kalyonların başı çektiği yelkenli gemiler olmakla birlikte kadırğa, şayka, uskuna ve kalyete türü gemiler de bulunmaktaydı. Bu gemiler ise başta İstanbul tersanesi olmak üzere Varna, Silistre, Rusçuk ve Gelibolu gibi tersanelerde inşa edilmekteydi.

Osmanlı donanmasının komutanı Kaptan Paşa idi ama onun dışında Tersane-i Amire'de görev yapan Tersane Emini, Tersane Ağası, Liman Reisi ve Tersane Kethüdası ile mahzen eminleri gibi başka görevliler de vardı. Bunların gözetim ve emirleri altında çok sayıda işçi Tersane-i Amire sahasında gemi inşa ve tamiri için çalışmaktaydı. Bu işçilerin arasında marangozlar, demirciler, halatçılar, urgancılar ve yelkenciler bulunmaktaydı. Bunları denetlemek ve bunların ücretlerini ödemek Tersane emininin sorumluluğundaydı. Kaptan Paşa'nın askeri işleri bir kenara bırakarak bu kadar insanlar ilgilenmesi mümkün olmadığından Tersane emini bu görevi yerine getirmekteydi.

18. yüzyılda Tersane eminlerinin görevleri önceki yüzyıllara göre artmıştı. Çünkü bu yüzyılda kalyon çağına geçilmekle beraber kereste, üstüğü, halat, urgan, demir, çivi, tel vs. malzemelere ihtiyaç artmıştı. Bunların temin edilerek zamanında Tersane'de hazır bulundurulması büyük emek ve dikkat gerektiren bir işti. Ayrıca Tersane harcamaları da önceki dönemlere göre çok yükselmişti. Bu değişimin yükünü üslenen asıl kişi Tersane eminiydi.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Donanması, Tersane emini, Kaptan Paşa, İstanbul, 18. yüzyıl.

ABSTRACT

The Ottoman Navy had the power to compete in the inner seas such as the Mediterranean and the Black Sea with its other navies until the Flood of 1770. This navy, with its own laws, traditions, shipyards, and human resources, fulfilled many tasks, from raids to enemy cities, to combat enemy navies, from carrying the weight of the Ottoman army to the conquest of the cities belonging to the enemy, surrounded by the sea or the river.

In the 18th century, the Ottoman navy carried out important duties in the Ottoman-Venetian war of 1715-1718, in the Ottoman Russian war of 1736-1739 and in the Ottoman Russian Wars which ended with the 1774 Küçük Kaynarca Agreement. In this century, the navy ships were mainly sailing ships with the head of the galleons, but there were also ships of galley, schooner, kalyete and şayka. These ships were built in shipyards such as Varna, Silistra, Rouse and Gallipoli.

The commander of the Ottoman Navy was Captain Pasha, but other than him, he had also worked in Tersane-i Amire, the Shipyard Emini, the Shipyard Agha, the Port Chief, and the Shipyard Congregation, as well as other officials. Under their supervision and orders, a large number of workers were working for shipbuilding and repairing in the Tersane-i Amire area. These workers included carpenters, blacksmiths, ropes, rammers and sailors. It was the responsibility of the shipyard to check them and pay their fees. Captain Pasha, aside from military affairs, was not able to deal with so many people.

In the 18th century, the duties of the shipyards were increased compared to the previous centuries. Because in this century, the age of galleon, as well as timber, rope, rope, tether, iron, nails, wire, etc. the need for materials increased. It was a work that required great effort and attention to ensure that these were made available at the shipyard in time. In addition, the shipyard expenditures increased significantly compared to previous periods. The shipyard was the main person who was based on the burden of this change.

Key Words: Ottoman Navy, Shipyard Emini, Kaptan Pasha, Istanbul, 18th century.

1. GİRİŞ

Donanma işleri, eskiden beri büyük bir mühendislik bilgisi, başarılı bir bütçe yönetimi, ve kolay ulaşılabilir malzeme kaynakları ile uzman işgücü gerektirmiştir. Çünkü inşa edilen savaş gemilerin dayanıklılığı, donatımı ve savaş kabiliyeti büyük ölçüde bu faktörlere bağlı olmuştur. Bu konularda başarılı olan devletler hem donanma gücüne dayanarak denizlerde hakimiyetlerini tesis etmek suretiyle rakiplerine karşı önemli bir avantaj elde etmişler hem de denizin sağladığı bütün avantajları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı başarmışlardır. Yeniçağ ve Yakınçağ'da Avrupa ve dünyada güçlü devletlerin başında Kuzey ve Batı Avrupalı devletlerin gelmesi biraz da onların bu alanlardaki başarılarından ileri gelmekteydi. Örneğin İspanyol armadası ya da Portekiz donanması olmasa bu devletlerin Amerika'yı da içine alan küresel bir güce dönüşmesi mümkün olmayacağı gibi İngiltere'nin kraliyet donanması olmasa bu ülkenin üzerinde güneş batmayan imparatorluğa dönüşmesi kolay olmayacaktı.

Osmanlı Devleti, donanmasının da yardımıyla Kızıldeniz, Akdeniz, Adriyatik denizi ve Karadeniz'de hakim güç konumuna yükselmişti. Bu donanma, Ege adalarının alınmasını sağlayarak buradan Anadolu'ya yönelebilecek tehditlerin önüne geçmiş, Kefe'yi fethederek İpek Yolu'nun denetimini Osmanlı Devleti'ne kazandırmış, İspanya'dan Yahudi ve Berberi mültecilerin tahliyesini gerçekleştirmiş, Otoranto ve Rodosu fethetmiş, 1538 de Preveze Deniz Zaferi ile Osmanlıları Akdeniz'in en büyük gücü haline getirmişti. Denizler yoluyla gerçekleşen ticaret ve yolcu taşımacılığı bu donanmanın koruyucu kanatları altında gerçekleşmekteydi. Ancak bu büyük başarıların ardında donatım, techizat, mühimmat, gemicilik bilgisi ile insan ve malzeme kaynaklarını başarılı bir şekilde sevk ve idare eden bir devlet aklı vardı.

Bu aklın somutlaşarak vücut bulduğu kişi Osmanlı donanmasında Tersane eminiydi. O İstanbul'da bulunan Tersane-i Amire'nin yönetiminde ön plana çıkan kişiydi. Gemilerin inşa edilmesi, bunun için gerekli inşa malzemelerinin sağlanması, kürekçilerin sağlanması, bu işler için gerekli olan paraların temini ve sarf edilmesi dahası Tersane sahasında bulunan Tersane zindanına mahkumların yerleştirilmesi ve bunların bakımı Tersane emininin en bilindik görevleriydi.

2. TERİM ANLAMI VE ATANMASI

Osmanlı donanmasındaki hiyerarşide önemli bir yere sahip olan Tersane emini, Tersane-i Amire'nin ve gemilerin gelir-giderlerini temin eden gemilerin inşası, tamiri ve alım satım işlerine bakan kimsedir. Seferden önce gemilerin bütün savaş ve ikmal malzemelerini satın alarak hazırlar, mahzenlerdeki eşyaları ve ayniyat defterlerini inceleyerek kontrol ederdi.¹ O, aynı zamanda kendisine bağlı olarak çalışan birtakım memurların disiplin ve hiyerarşi amiriydi. Buna göre Tersane eminine bağlı olarak çalışan memurlar maliye ve evrak dairelerine mensup olmak üzere iki gruptu. Maliye dairesi görevlileri arasında bulunan Tersane ruznamçecisi görev olarak Tersane emininin günlük gelir ve giderlerini kaydeder, Mahzen-i Sürb²

¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 33

² Sürb, Farsça kurşun anlamına geldiği için halk arasında burası Kurşunlu Mahzen olarak da bilinmekteydi. Tersane eminine bağlı olan bu deponun başında emin adında bir memurun bulunmasının yanında defter ve hesaplarını tutmakla görevli eminin halifesi ve katipleri de bulunmaktaydı. Mahzen emininin başlıca vazifesi bu depoya konan malzemeleri teslim almak ve çıkarılanların kaydını tutmak idi. Mahzen emininin asıl vazifesi ise buradaki yelken bezlerini en iyi koşullarda muhafaza etmektir. Burasının inşası epey eskilere gidiyordu. Buna göre Sokullu Mehmed Paşa'nın kaptan-ı deryâlığı zamanında (1546-1549) kadırgaların malzemelerini muhafaza maksadıyla her gözün arkasına bir mahzen yapıldı ve Tersane-i Amire'nin kara tarafı dışarıdan görünmeyecek biçimde bir duvarla çevrildi. 16. yüzyılın sonlarında Tersane-i Amire'de gemi inşası ve Tersane-i Amire'nin levazımatı için gerekli demir, çivi, bakır kap, kurşun levha, lenger, kendir, halat, varil, yelken, tente, top ve fanusların korunduğu Kurşunlu Mahzen (Mahzen-i Sürb) ile kerestelerin korunduğu Mahzen-i Cub gibi müstakil mahzenler halinde ikiye ayrıldı. (Bkz: İdris Bostan, "Tersâne-i Amire", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 514) Mahzen-i Sürb'te donanmanın inşa ve donatımı için lüzumlu olan çarmlık, istiralya, pranga, tente, yelken, kazanlar, kevgirler, leğenler ve civatalar benzeri araç ve gereçler depolanmaktaydı. Burada çeşm (göz) olarak isimlendirilen odalar bulunmakta olup bunların sayıları on beşi bulmaktaydı. Buradaki malzemelerin nem ve yağıştan korunması için mahzen emini

emini, tersane mahzenlerine giren yelken bezi, urgan, halat, çivi, üstübü³ ve ispavli gibi eşyaları muhafaza eder; Mahzen-i Cub emini gemi inşası için lüzumlu kerestelerin kayıt ve depolanmasını sağlar, zindan katibi Tersane-i Amire içinde bulunan Tersane zindanına giren ve çıkan suçluları kaydeder; veznedarlar ise Tersane ocaklığının hesaplarını tutarlardı.⁴Birinci sınıf hacedân⁵ rütbesine sahip olan Tersane emininin kendilerine ait bir gemileri ile altı çifte kayıkları vardı. Kaptan Paşa'nın denize çıkışında ona vekalet eder, Divan-ı Hümayun toplantılarına katılmaz; lakin orada bulunarak kendisine sorulacak sorulara cevap verir ya da Divan-ı Hümayun'dan gerekli emir ve talimatları alırdı.⁶

En eski Tersane emininin adı 1527-28 tarihli Tersane-i Amire Muhasebe Defteri'nde geçmekte ve kendisinden Galata Harc-ı Hassa⁷ Emini sıfatıyla bahsedilmektedir. 1585 tarihli Tersane-i Amire Muhasebe Defteri'nde Galata Harc-ı Hassa Emini olarak geçen Mustafa Çavuş, yine aynı defterde Tersane-i Amire Emini olarak nitelendirilmiştir.⁸Bu durum, Tersane-i Amire'nin Galata'ya taşınmasından sonra gemi inşası ve Tersane için yapılacak masraflarla ilgilenmek üzere Galata Harc-ı Hassa Emini'nin Tersane emini olarak görevlendirilmiş olduğunu göstermektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Galata Harc-ı Hassa Emini unvanı tamamen terk edilerek sadece Tersane emini unvanı kullanılmaya başlanmıştır.⁹

Tersane emininin nezaretinde bulunan Tersane Eminliği kurumu ise III. Selim (1789-1807) döneminde Şikk-ı Salis Defterdarlığı ve Umur-ı Bahriye Nezareti ismiyle Tersane defterdarlığına dönüştürülüp lağvedildi ise de III. Selim'in 1807 de Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan uzaklaştırılmasından sonra yeniden kuruldu. II. Mahmut (1808-1839) döneminde 1830'da yeniden ortadan kaldırılarak Tersane eminine ait bütün vazifeler Kaptan Paşalara verildi ve kendilerine yardımcı olması için bir yardımcı tayin edildi.¹⁰

Şemseddin Sami, "**Kamus-ı Türki**" isimli eserinde tersane kavramını savaş gemilerinin imal olduğu donanma fabrikaları ve donanma işlerinin idare edildiği yer olarak tanımlar.¹¹ Savaş gemilerinin inşa edilmesi, donanma fabrikalarının idaresi ve donanma işlerinin yönetilmesi uzmanlık ve bilgi isteyen işlerdir. Donanmanın devlet açısından önemini de göz önünde bulundurulduğunda bu göreve gelebilmek için bu görevin gerektirdiği asgari donanma sahip olmak icap eder. Bu sebeple Tersane eminleri rastgele kişilerden seçilmeyip hassa reislerinden ve Tophane nazırları arasından seçildiği gibi sarayın Birun teşkilatındaki dergah-ı âli çavuşları,¹² dergah-ı âli kapıcıbaşları,¹³ şehremini, matbah emini, masraf katibi, kapıcılar katibi ve Enderun'daki ebna-i sipahiyan arasından da tayin edilebiliyordu. Bu görevi Baş defterdarın da üzerine aldığı da görülmekteydi. Yine Tersane katibi, Tersane emininin vazifesini yeri ve zamanı geldiğinde üstlendiği gibi yine bazı istisnai durumlarda bizzat Tersane-i Amire emini olarak da görev yapmaktaydı. Örneğin 1620/1621'de Tersane-i Amire katibi olan Ali aynı zamanda Tersane-i Amire eminiydi.¹⁴ Tersane emini protokolde Tersane kethüdası, Kapudane, Patrona ve Riyale kaptanlarından önde yer alıyordu. 12 Şaban 1125'te (3 Eylül 1713) Donanma-yı Hümayun sefere çıkarken padişah tarafından Kaptan Paşa'ya, ümera-yı derya olarak isimlendirilen Kaptan Paşa eyaletindeki gemilerin kaptanlarına ve Tersane-i Amire çalışanlarına elbise olarak kürk ve hilatler¹⁵ giydirilmişti. Buna göre kendisine yeni hilatler giydirilenler şunlardı;

1. Abdurrahman Paşa (1 Takım)
2. Hacı Salih Paşa (1 Takım)
3. Osman Paşa (1 Takım)

görevlendirilmişti. Buna rağmen bu malzemelerin sözü edilen faktörlere karşı yeterince korunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu yüzyılda on dördüncü çeşimdeki malzemeler tamamen tahrib olup bozulduğundan kaydedilmesi mümkün olmamıştı.

³ Katranlı halat eskilerinin didiklenmiş halidir. (Bkz: Lütfi Gürçay, Gemici Dili, İkinci Baskı, Deniz Basımevi, İstanbul,1962, s. 397)

⁴ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, (Deniz Politikaları, Teşkilat, Gemiler)**, Küre Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2010, s. 82

⁵ Hocalar, efendiler anlamına gelen bu terim ilk zamanlar memuriyetle ilgili bir rütbe iken İkinci Mahmut zamanında memuriyetten ayrı bir rütbe olarak kabul edilmeye başlanmıştır. (Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, Üçüncü Baskı, MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1983, s. 695)

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, II.Cilt, s. 465

⁷ Harc-ı Hassa sarayda bir kısım masraflar için ayrılan paranın konduğu dolabın adıydı.(Bkz.Mehmet Zeki Pakalın, I.Cilt, s. 739)

⁸ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, s. 34

⁹ İdris Bostan, **Osmanlılar ve Deniz, (Deniz Politikaları, Teşkilat, Gemiler)**, s. 80

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., III. Cilt, s. 466

¹¹ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 396

¹² Divan-ı Hümayun Çavuşları hakkında kullanılan bir terimdir. (Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, I.Cilt, 426)

¹³ ". . . ber-mu'tad kat' ve nakl olunacak kerestenin bir an evvel mubayaa ve tedarik ve kat' ve nakl istihzarından la-büd olmağla icab iden baha ve ücretler hâlâ Tersane-i Amire emini dergah-ı âli kapucubaşlarından el-Hac Ali Ağa kulları tarafından tayin olunan mübaşirleri yedinden. . ." (COA. C. BH. 146. 6984. 1. 1)

¹⁴ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, s. 37

¹⁵ Üste giyilen elbiselerden birisi olup Türkçesi kaftandır. (Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, I. Cilt, 833)

4. Kethüda Paşa (1 Takım)
5. Sandalzade Mustafa Paşa (1 Takım)
6. Marnulzade Ali Paşa(1 Takım)
7. Derviş Ağazade İsmail (1 Takım)
8. Mezemorta Ali paşa (1 Takım)
9. Selim Ahmet Paşa (1 Takım)
10. Mehmetpaşazade Ömer Paşa (1 Takım)
11. Mehmetpaşazade Hasan Paşa(1 Takım)
12. Sapancalı Ahmetpaşazade Ebu Bekir (1 Takım)
13. Emin-i Tersane-i Amire (1 Takım)

Kendilerine sade hilatler giydirilenler ise şunlardı;

1. Hasanpaşazade Hasan bey (1 Takım)
2. Ömer Paşa (1 Takım)
3. Abdurrahmanpaşazade Halil paşa (1 Takım)
4. Kapudan-ı Kapudane-i Hümayun (1 Takım)
5. Kapudan-ı Patrona (1 Takım)
6. Süleyman Kapudan (1 Takım)
7. Ağa-yı Tersane (1 Takım)
8. Reis-i Tersane (1 Takım)¹⁶

Bu listelerden anlaşıldığı kadarıyla Tersane emininin yaptığı iş devlet tarafından bir ayniyat memuru, bir sayman veyahut muhasebecinin işi olarak görülmemekte adı derya beyleriyle birlikte zikredilerek donanmanın asli insan unsurlarından biri olarak telakki edilmektedir. Zaten Kaptan Paşa'ya vekalet etmesi ve onun yerine sefere çıkabilmesi bu hususu doğrulamaktadır. Tersane ağasının, Tersane reisinin ve Tersane kethüdasının da derya beyleri ve kapudane-i hümayun¹⁷ ve patrona kaptanlarıyla birlikte aynı listede yer alması bunlara da aynı gözle bakıldığını ve ikinci sınıf donanma çalışanı olarak görülmediğini göstermektedir. Derya beylerine verildiği sayıda hilat takımının ona verilmesi önem olarak bunlarla eşit önemde görüldüğü şeklinde yorumlanabilir.

Gemiler denize indirildiğinde dağıtılan hilatler arasında Tersane eminine verilen hassü'l-hass-ı cedid sınıftan bir hilat de vardı. 24 Rebiyülahir 1147'de (23 Eylül 1734) Tersane-i Amire tesislerinde tamamlanan 2 adet kalyonun denize indirilmesi sırasında bir tören düzenlenmiş; ancak Kaptan Paşa bu tarihte İstanbul dışında seferde bulunduğu için onun yerine Tersane emini vekalet etmişti. Bu törende kendisine sadrazam tarafından bir top ferace elbise verilmişti.¹⁸ Yine 1768'de Nasr-ı Cenk ve Feth-i Zafer isimli kalyonların suya indirilmesi sırasında Tersane eminine çuka, ferace ve samur kürk armağan edilmişti.¹⁹

3. TERSANE EMİNLERİNİN GELİRLERİ

Tersane eminleri, ücret olarak gemi inşası sırasında her ay 1674/1675'ten önce 5.000 akçe aldığı halde bu tarihten sonra 3.000 akçe almaya başlamıştı. 25 Şevval 1114 (14 Mart 1703) tarihinde yine 3.000 akçe almaktaydılar ve bu ücret Tersane kethüdası, Mahzen-i Sürb ve Mahzen-i Cub eminleri, ücret katibi, liman reisi ve marangoz çavuşlarının içinde bulunduğu bütün Tersane çalışanlarının aldığı ücretten daha yüksektir.²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre ise Tersane veznesinden çıkan paranın yüzde onu Tersane emininin maaşına gidiyordu.²¹ Ona teşrifatta önemli bir yer verilmesi ve diğer Tersane çalışanlarına

¹⁶ COA. C. BH. 210. 9824. 1. 1

¹⁷ Kaptan Paşanın yardımcısı ve bir nevi donanmanın ikinci kaptanı sayılan bir askeri mertebeydi. (Bkz. Lütfi Gürçay, s. 231)

¹⁸ COA. C. BH. 81. 3855. 1

¹⁹ İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, s. 81

²⁰ Bostan, *age*, s. 192

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 427

kıyasla daha yüksek ücretler ödenmesinin sebebi yapmış olduğu işin önemine binaen sorumluluğunun daha büyük olması dolayısıyla kıdem ve kariyerin bunu gerektirmesidir. Gerçekten de Osmanlı donanmasının inşası için malzemelerin tersane ocaklıklarından²² toplanarak İstanbul'a taşınması ve tersanede gemi inşa ve tamiri için hazır durumda bulundurulması Tersane emînlerinin uhdesine havale edilmişti. Tersane ocaklıklarından veya serbest piyasadan kereste, yelken bezi, halat, kendir, urgan, tel, çivi, don yağı vs. malzemelerin zamanında ve kanunlara uygun biçimde satın alınıp toplanması için izin ve onayı kapsayan resmi sürecin başlatılmasından Tersane emîni sorumluydu. İlgili yerlere yazı ile başvurmadan mübaşir atanmasına, üreticilere ödenecek ücretlerin eksiksiz biçimde ödenmesinden temin edilen malzemelerin güvenli ve tam biçimde Tersane ambarlarında depolanması Tersane emînin uhdesine ihale edilmişti. Bu iş için kendisine "*emin*" unvanıyla hitap edilmesi bu görevin padişah ve diğer üst düzey yöneticiler gözünde gerek kariyer ve bilgi gerekse de karakter ve kişilik olarak önem taşıyan bir görev olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu sebeple görevinde kusurlu bulunan Tersane emînlerinden azledilen, görevden uzaklaştırılan, rütbesi düşürülen ya da sürgüne gönderilen kişiler vardır. Örneğin 1 Şevval 1196'da (9 Eylül 1718) Tersane emîni Selim Efendi hakkında yapılan takibat nedeniyle kendisi Bursa'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştu. Zorunlu ikameti sağlamak için de Divan-ı Hümayun çavuşlarından Ahmet Çavuş görevlendirilmişti.²³

Tersane emînlerine kanunla tayin edilmiş mukataalar vardı. Bu mukataaların gelirlerinin tamamı ya da bir kısmı bu kişilere gelir olarak tahsis edilmekteydi. Örneğin 29 Cemaziyülevvel 1204 (14 Şubat 1790) tarihinde ihtisab-ı Adana ve Karataş iskelesi mukataasından Tersane emîni Mehmet Ağa'ya 18.000 kuruş gelir tayin edilmişti. Ancak bu miktarın 6.000 kuruşu gönderilip kalan 12.000 kuruşu bölgenin eski mütesellimi Halil ve adamları tarafından zapt edilince Mehmet Ağa da padişaha başvurarak durumunu arz etmiş bunun üzerine Halil ve adamlarından 12.000 kuruşun tahsil edilmesi için Adana valisi Ataullah Paşa'ya ve Adana kadısına hüküm yazılmıştı.²⁴

Tersane emînleri avarız ve nüzul bedellerinden, İstanbul kahve ve duhan gümrükleri ile cizye gelirlerinden de pay almaktaydılar. Buralardan gelen gelirler tersanede inşa edilen kalyon vs. gemilerin inşa ve tamir masrafları için sarf edilmekteydi. Örneğin Recep 1110 tarihinde (Ocak/Şubat 1699) Tersane emîni İbrahim Efendi'ye tahsis edilen gelirler şu şekildeydi;

Tablo 1: Tersane emîni İbrahim Efendi'ye tahsis edilen gelirler.²⁵

Gelir Birimi	Miktarı (Esendi gurusu)
İstanbul cizyesi gelirleri	15. 000
İstanbul duhan gümrüğü	10. 000
İstanbul kahve rüsumu	5. 000
Kastamonu avarız ve nüzul gelirleri	5. 000
Toplam	87. 396

Tersane emînine tahsis edilen gelirleri örneklemek amacıyla vefat etmiş olduğu için kendisine verilemeyen ancak onun borçlu olduğu tersane amelesi ve esnafına havale edilen Tersane emîni Hacı Selim Ağaya ait 1204 yılı (1789/1790) gelirlerine göz atmak fikir verici olabilir. Buradaki gelirler Anadolu ve Rumeli'deki birçok şehre ait gümrük, mukataa, hazine, cizye ve avarız gelirlerinden oluşmaktaydı. Bu gelirler;

²² Ocaklık kelimesi, Osmanlı öncesi dönemde kaynaklarda daha çok toprak tasarrufu ve toprağın hizmet karşılığındaki kullanım hakkının belli bir aileye irsen bırakılmış olması bağlamında zikredilir. Moğollar, İlhanlılar, Anadolu Selçukluları ve Anadolu beyliklerinde askeri iktaların emir veya sipahinin erkek çocuklarına intikal eden şekline ocaklık veya ocakzade tımarları denildiği bilinmektedir. Bunlar daha sonra Osmanlı tımar sistemi içinde varlıklarını sürdürmüş, ocakzade tımarları olarak tahrir ve tımar kayıtlarında yer almıştır. İdari teşkilatın dışında devletin bir kısım giderlerinin karşılanması için bazı gelir kaynaklarının tahsisine de ocaklık denilmektedir. Bu uygulama sancak ve toprak tasarrufundaki ocaklık uygulamasından farklı bir mahiyet arzeder. Bu çeşit ocaklıklar Matbah-ı Amire, İstabl-ı Amire, Tersane-i Amire ve bazı askeri görevlilerin maaşlarına karşılık kendilerine tahsis edilen gelir üniteleri özelliği taşır. Donanma için gemi yapımında ihtiyaç duyulan kereste, zift, tente, urgan, demir halat, kenevir halat, yelken bezi, üstüğü, bez, kürek, lenger vb. malzemeler için bunların üretildiği bazı ocaklık bölgeler ortaya çıkmıştır. Burada çalışanlar bütün vergilerden veya avarız türü vergilerden muaf olurlar, buna karşılık donanma için gerekli malzemeyi hazırlar ve Tersane emînine teslim ederlerdi. Bu sisteme tersane ocaklığı denirdi. Bu bölgeler Kastamonu, İnebolu, Bartın, Sinop, Samsun, Ünye, Karahisarşarki, Alaiye, Payas, Kırklareli, Pravadi, Vize, Karınabad, Aydos, Çatalca, Silivri, Çekmece, Midye, Biga, Bayramiç, Tuzla, Kazdağı, Seddülbahir, Kumkale, Eceovası, Ezine, İzmir, Menemen, Saruhan, Aydın, Menteşe, Mihaliç, Selanik, Avlonya, Midilli, Eğriboz, Atina, İstefe, Gümülçine, Berkofça, İlica, Niş, Edirne, Ustrumca, Manastır, Kratova, Köstendil, Sidrekapısı, Demirhisar, Misivri, Ahyolu, Üsküp ve Samakov idi. (Bkz. Orhan Kılıç, "Ocaklık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, 2007, s. 317)

²³ "Derdevlet mekine arz-ı dâ'i-i kemine oldur ki bu esnâda Divân-ı Hümayûn çavuşlarından Ahmet Çavuş kulları ma'rifetiyle sâbika Asitane-i Aliyyede Tersane-i Amire Emîni Selim Efendi'nin mahrûse-i Bursa'da ikameti bâbında şeref-riz-i sūdür iden ferman-ı âli mu'cincece mumaileyh Selim Efendi mahrûse-i mezbûreye vusûl ve ikâmet olunduğu mübaşir-i merkum kulları ile pâye-i serir-i âlâya arz ve ilâm olundu." (COA. C. BH. 152. 7263. 1. 1)

²⁴ COA. C. ML. 339. 13938. 1. 1.

²⁵ COA. MAD. d. 2730. 15

Tablo 2: Tersane emini Hacı Selim Ağa'ya tahsis edilen gelirler.²⁶

Gelir Birimi	Miktarı (Esedî gurusu)
Beypazarı mukataası	1.616 kuruş
Erzurum gümrük malları	3.000 kuruş
Erzurum hazine malları	25.000 kuruş
Rodos hazine malları	5.940 kuruş
Bergama mukataası	2.340 kuruş
Turgudlu mukataası	4.168 kuruş
Beyşehir gümrüğü	750 kuruş
Dulkadir mukataası	346 kuruş
Manastır hazine malları	1.559 kuruş
Cisr-i Ergene hazine malları	4.580 kuruş
Yenişehir gümrük mukataası	750 kuruş
Ahyolu tuzla mukataası	1.307 kuruş
Zile mukataası	3.000 kuruş
Siroz mukataası	741 kuruş
Karlili avarız gelirleri	2.540 kuruş
İnebahtı hazinesi	25.000 kuruş
Karlili ve İnebahtı avarız gelirleri	2.600 kuruş
Manastır gebran hazinesi	5.000 kuruş

Gelirlerin bu şekilde farklı tür ve şehirler arasında paylaştırılmış olması gelirlerin sürekliliğini sağlama ve Tersane'nin mali yükünü tek bir şehre yüklemek yerine birden fazla şehirlere dağıtarak hafifletme amacıyla ilgilidir. Ayrıca tersane malzemelerini devlet farklı şehirlerden satın alarak bu şehirler ekonomisine katkıda bulunmakta, yerel düzeyde urgancılık, marangozluk, nakliyecilik, demircilik ve yelken bezi sanayileri gibi kolların gelişmesini sağlamaktadır.

Tersane emine 18. yüzyılda her sene şevval ayı başından ramazan ayı sonuna kadar farklı şehirlerde bulunan devlet mallarından 125.000 kuruş verilmekteydi. Bunların bir kısmı kaza hazinesi bir kısmı ise mukataa gelirlerinden oluşmaktaydı. Örneğin 1207'de (1792/1793) Selanik, Şehrköy, Siroz, Lankaza, Yanya, Edirne, Dimetoka, Cisr-i Ergene, Niş, Ahyolu, Gelibolu, İslimiye ve Manastır hazinelerinden toplam 125.000 kuruş Tersane emini Osman Efendi'ye gönderilmişti. *"...havâleten 125.000 gurusu tertib virülmek mu'tâd-ı kadîmeden olmağla..."* ifadesi bu uygulamanın istisna değil genel bir uygulama olduğunu göstermektedir.²⁷

Tersane emine donanma ihtiyaçları için yapmış oldukları masrafların hesabı 9 aylık dönemler halinde görüldü. 9 aylık süre muharrem başında başlar ve ile ramazan ayının sonunda sona ererdi. Yapılan masraflara karşılık Tersane emine yapılacak ödemeler ayrıntılı olarak belirtilerek teznib defteri olarak isimlendirilen bir deftere kaydedilmekteydi. Bu defter baş muhasebeye kaydolduktan sonra yapılacak ödemelerle ilgili bir tezkire Tersane emine verilir o da bu tezkireye dayanarak alacağını ilgili şehirlerin gelirlerinden tahsil ederdi. Örneğin 19 Rebiyülevvel 1161 (19 Mart 1748) tarihinde Tersane emini Mehmet Efendi, 9 aylık hesabının görülmesini müteakip aldığı tezkire ile aşağıdaki gelirleri tahsil etme hakkına kavuşmuştu;

Tablo 3: Tersane emini Mehmet Efendi'ye tahsis edilen gelirler.²⁸

Gelir Birimi	Miktarı (gurusu)
Haleb muhassıllığı gelirleri	15.000
Haleb hazinesi gelirleri	22.220
Rakka eyaleti mukataası gelirleri	10.000
Trablusşam eyaleti mukataası gelirleri	7.500
Haleb eyaletindeki tımar ve zeamet sahiplerinin ödemiş oldukları sahiplik bedeli ücretleri	10.000
Maraş eyaletindeki tımar ve zeamet sahiplerinin ödemiş oldukları sahiplik bedeli ücretleri	10.000
Azez mukataası gelirleri	13.780

²⁶ COA. C. BH. 17. 816. 3²⁷ COA. C. BH. 52. 2443. 1. 2²⁸ COA. C. BH. 28. 1319. 1. 1

Bu rakamlar azımsanamayacak kadar büyük rakamlar olup tersane harcamalarının büyüklüğü hakkında ipucu vermesi açısından dikkat çekicidir. Burada dikkat çekici olan başka bir husus bütün iş ve işlemlerin senetle kanıtlanmasına el verecek biçimde kayıt altına alınmasına çalışılmasıdır. Hem Tersane dışından Tersane-i Amire'ye malzeme getirenler hem mübaşirler, hem üreticiler hem de Tersane eminleri teslim ettikleri her mal ve eşya ya da para için senet vermeye ya da almaya mecbur tutulmuşlardır. Bunun birden fazla sebebi olup en başta geleni sonradan ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları büyümeden çözerek hakkı zamanında sahibine teslim etmek, reayanın zulüm görmesi ya da tarafların mağdur olmasını önlemek ve bu alandaki faaliyetleri yolsuzluğa ve israfa yer vermeyecek şekilde denetlemektir. Günümüz hukuk sistemlerinde de en önemli ispat aracı olarak görülen senet, taraflara ispat kolaylığı sağlamakta, yargı kuruluşlarının verdiği karara güveni pekiştirmekte ve en kısa yoldan haklının ortaya çıkmasını sağlayarak adaletin tesisini mümkün kılmaktadır.

Bu büyük gelir kaynaklarına karşılık Tersane eminlerinin büyük harcama kalemleri vardı. Bu harcamalar, gemi malzemelerinin satın alındığı tüccar, esnaf ve köylülere ödenecek ücretlerden, Tersane-i Amire içinde çalışan amelelere yapılacak ödemelere varıncaya kadar geniş bir yelpazeye yayılıyordu. Tersane emini Mehmet Raşit Efendi tarafından Rebiyülahir 1211 tarihinde yapılan masraflar kısaca şu şekildeydi;

1. Balmumu (56 vakıyye-71.7 kg/8814 akçe)
2. Sade yağ (1270 vakıyye-1628 kg/80.041 akçe)
3. Zeytin yağı (309 vakıyye-396 kg/11.124 akçe)
4. Bezir yağı (274 vakıyye-351.2 kg/8220 akçe)
5. Sirke (90 vakıyye-115.3 kg/180 akçe)
6. Akhisar bezi (10 vakıyye-12.8 kg/1600 akçe)
7. Soma bezi (7 vakıyye-8.9 kg/420 akçe)
8. Karhane bezi (100 vakıyye/128.2 kg/388 akçe)
9. Sirem bezi (2 vakıyye/2.5 kg/270 akçe)
10. Pamuk ipliği (11 vakıyye/14.1 kg/667 akçe)
11. Urgan (14 vakıyye/17.9 kg/336 akçe)
12. Beyaz aba (100 vakıyye/128.2 kg/1200 akçe)
13. Rusçuk kesesi (27 aded/2062 akçe)
14. Drama kesesi (15 aded/600 akçe)
15. Kolan tente (2 vakıyye/2.5 kg/180 akçe)
16. Üstübü (71 vakıyye/91 kg/1420 akçe)
17. Katran (59 vakıyye/75.6 kg/177 akçe)
18. Sünger (97 vakıyye/124.3 kg/970 akçe)
19. Büyük sepet (300 aded/3600 akçe)
20. Büyük sandal çivisi (5500 vakıyye/7051 kg/1100 akçe)
21. Kayık çivisi (2800 vakıyye/3589 kg/280 akçe)
22. Oluk çivisi (12.100 vakıyye/15.512 kg/1452 akçe)
23. Dümen sereni (5 aded/1760 akçe)
24. Nemçe demiri (15 vakıyye/19.2 kg/450 akçe)
25. Demirden küçük filika halkası (150 vakıyye/192.3 kg/1350 akçe)
26. Top palangası makarası (26 vakıyye/33.3 kg/316 akçe)
27. Babafingo makarası (88 vakıyye/112.8 kg/1584 akçe)
28. Küçük ahşap ziban (14 vakıyye/17.9 kg/140 akçe)
29. Büyük verdinar küreği (28 aded/2000 akçe)
30. Sandal küreği (30 aded)
31. Kadirga küreği (40 aded)²⁹

²⁹ COA. C. BH. 74. 3535. 1. 1.

18. yüzyılda fazla göze çarpmasa da hayır eserleriyle tanınan Tersane emînleri vardı. Bunlar gelirleriyle kütüphane, cami ya da medrese inşa ettirmek suretiyle toplumda kendilerine yer edinmişlerdi. Örneğin el-Hac Selim Ağa böyle birisiydi. 1044 (1634/1635) yılında Üsküdar'da el-Hac Mehmet Efendi mahallesinde bir kütüphane yaptırmış ve buraya günlük 40 akçe ücret ile bir görevli tayin etmişti.³⁰ 1181 (1767/1768) yılında ise başka bir Tersane emîni el-Hac Hüseyin Efendi de Galata'da bir okul yaptırmış ve buraya günlük 2 akçe ücret ile Hafız İsmail Halife adında birini muallim olarak atamıştı.³¹

Tersane emînlerinin büyük miktarlarda paraları tasarruf etmelerine karşılık mali sorumlulukları oldukça fazlaydı. Örneğin Tersane emînlerinin ölümlerinden sonra devlete ya da başka kişilere karşı borcu olduğu ortaya çıkarsa ve başka kişilerde ve yerlerde alacağı da varsa bu alacak onun bu borçlarına mahsup edilmekteydi. Örneğin 15 Muharrem 1204'te (5 Ekim 1789) Hacı Selim Ağa öldükten sonra tersane amelelerine, İstanbul'daki esnafa ve sarraflara senetli olarak 1.046 kese kuruş kadar borcu olduğu ortaya çıkmıştı. Buna karşılık aynı kişinin bazı cizye ve mukataa gelirlerinden havale olunan 241.732 kuruş alacağı vardı. Bu durumda onun esnaf, amele ve sarraflara olan borcu, bu alacağa mahsup edilmiş ve onun borcu bu şekilde ödenmişti.³² Evail Rebiyülahir 1224 (Aralık/Ocak 1789/1790) tarihinde vefat eden Tersane emîni Hasan'ın kendi malıyla satın aldığı bir ticaret gemisinin Mısır'da bulunduğu ortaya çıkınca bunun devlete olan zimmet borcuna karşılık olarak Mısır valisi Mehmet Ali Paşa tarafından zapt edilmesine karar verilmişti. Mehmet Ali Paşa'dan istenen bu gemideki mal ve eşyaları tam olarak dışarı çıkararak mühürlü ve imzalı defter haline getirmesi, ardından da İstanbul'dan gönderilen mübaşire teslim ederek bunları İstanbul'a ulaştırmasıydı.³³

4. TERSANE EMİNLERİNİN GÖREVLERİ

Osmanlı Devleti için Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz ve Adriyatik askeri, stratejik ve ticari açıdan önem arz etmekteydi. Çünkü bu denizlerde hem ticaret gemileri dolaşmakta hem düşman devletler bu denizlere komşu bulunmakta hem de Osmanlı ahalisinden önemli bir insan kitlesi hayatını bu denizlerden kazanmaktaydı. Ancak bunlar arasında Akdeniz'in ayrı bir yeri vardı. Devletin Akdeniz'e ayrı bir önem vermesinin başında ise 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin denizde en büyük düşmanlarından birisi olan Venediklilerin Akdeniz'de faaliyet göstermeleri, ülke içine ve ülke dışına sevk edilen ticari ya da gayri ticari ürünlerin büyük ölçüde limanlar vasıtasıyla gerçekleşmesi, hac ve yolculuk için deniz yollarının sıkça kullanılması ve Anadolu, Mora, Mısır, Kıbrıs ve İstanbul gibi önemli toprak parçalarının güvenliğini sağlama endişesi gelmekteydi. Özellikle 1699 Karlofça Anlaşması'ndan sonra Akdeniz'de Mora yarımadasının geri alınması için Venediklilerle mücadeleye girilmesi, 1770'te Rus donanmasının Akdeniz'e girerek Mora yarımadasında isyanlar çıkarması ve 1789 Fransız İhtilali'nden sonra bozulan Osmanlı-Fransız ilişkileri bağlamında Fransız donanmasının Mısır'a çıkarma yapması bu yüzyılda devletin Akdeniz ile ilgili hassasiyetlerini artırmıştı. Osmanlı Devleti, güvenlik merkezli bir yaklaşımla bu konuda kendisini Akdeniz adaları ile buralara komşu yerlerde yaşayan halkın refah ve emniyetini sağlamakla yükümlü devlet zaviyesinden konumlandırmıştı. Zilkade 1148'de (Mart/Nisan 1736) Kaptan Paşa'ya gönderilen bir hükümde Akdeniz'de gidip gelen tüccar gemilerindeki insanlar ile diğer yerlerde yaşayan insanların refah ve düzen içinde yaşamalarının "*mucib-i keyfiyet*" olduğu ve ahalinin gelişim ve emniyetinin padişahın talebi olduğu bildirilerek ondan Akdeniz'e hareket etmesi isteniyordu.³⁴ Karadeniz'in güvenliği de Akdeniz'in ki kadar önemliydi. Burasının bir Osmanlı denizi olarak kalması hem İstanbul'un hem de Anadolu'nun güvenliği açısından önem arz ediyordu. 18. yüzyılda Rus tehdidinin ortaya çıkması bu denizi devletin güvenliği açısından daha önemli bir hale getirmişti. Burada her sene savaş zamanı dışında da görev yapması için 5 adet çektiri sefinesi görevlendirilmekteydi.³⁵

³⁰ COA. C. MF. 78. 3855. 1. 1.

³¹ ". . . mahrûse-i Galata'ya muz'af Kasaba-i . . . Berbendar (?) mahallesinde vâki sâbika Tersane Emîni el-Hac Hüseyin nâm sâhib-i hayrat mekteb-i şerifinle yevmi iki akçe vazife ile muallim olan Hafız İsmail bin Abdurrahman cihet-i merkumeye kendi hüsn-i rıza ve taleb-i ihtiyârıyla işbu bâis-i râz-ı ubûdiyet el-Hac Osman Halife bin Mehmet'e ferâgat tastîr itmeğîn mücebine cihet-i mezbûreyi vazife süresiyle mezbûr el-Hac Osman Halife dâilerine tevcih ve yedine berât-ı şerif-i âlişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasıyla pây-e serir-i âlâya arz olundu." (COA. C. MF. 81. 4016. 1. 1.)

³² COA. C. BH. 17. 816. 5

³³ COA. C. ML. 107. 4745. 1. 1

³⁴ "Akdeniz'de amed şüd eyleyen tüccâr ve ehl-i kâr sefâyinlere bi-lütful'lahi teâlâ emn u selâmet ile varub ve gelmeleri kendülerinin ve sâir uzak ahar yerlerde ibadullah. . . mahaller ahâlilerinin refâhiyet ve nizam-ı halleri mucib-i keyfiyet olub ve herhalde ibâdullahın terakkiyat ve tatminleri matlûb-ı şâhânem olmaktan nâşi işbu sene-i mübâreke de dahi ber-vech-i muharrer Bahr-i Sefid'in muhafazası için. . ." (COA. A. DVNS. MHM. d. 141. 40)

³⁵ "Kapudan Paşa'ya hüküm ki, Karadeniz muhafazası için beher sene beş kıt'a çektirir sefine tayin olmağla sen ki vezir-i müşârunileyhsin. Bu sene dahi ümerâ-yı deryadan meşrûh üzere ta'yin idüb. . . irsâl eylesin deyu yazılmıştır. Evahir Rebiülahir 1110-Ekim/Kasım 1698" (COA. A. DVNS. MHM. d. 98. 52)

18. yüzyılda Akdeniz limanlarında sadece Akdeniz ülkelerinin değil Kuzey Avrupa ülkelerinin ticaret gemileri de sıkça görülmeye başlanmıştı. Öyle ki kendilerine verilen kapitülasyonlardan yararlanan Avrupalı devletlerden Fransa, İngiltere, Hollanda ve Venediklilere ait ticaret gemileri; Boğazhisarları, İzmir, Sakız, Midilli, İskenderun, Trablusşam, Sayda, Yafe, Akka, İskenderiye, Cezayir, Kıbrıs, Girit, Mora ve Selanik iskelelerine yanaşıp mal getirip götürüyorlardı. Bunun için konsolosluklar kurmuşlardı. Ancak bunların konsolos olarak, yerli Osmanlı ahalisinden kişileri seçmeleri çoğunluğu Ege adalarından olan bu kişilerin Avrupalı konsoloslar gibi giyinip taşkınlık yapmalarına sebep olmuştu. Bu yüzden Şaban 1124'te (Eylül Ekim 1712) Kaptan Paşa'dan bu konsolosları azlederek konsolos olduklarına dair belgeleri ellerinden alması istenmişti.³⁶

Akdeniz'in önemine binaen sefer zamanı kasım ayında sona erse ve asıl donanma İstanbul'a dönse bile geride savaş gemileri bırakılarak yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesine çalışılıyordu. Bu Akdeniz'in devlet açısından taşıdığı önemden kaynaklanıyordu. Örneğin Evasıt Şevval 1126'da (Ekim Kasım 1714) Servi Bağçeli ve Ay Bahçeli kalyonları, Marangoz Süleyman kalyonu, Ay Kıçlı kalyon, Kazıklı Hacı Hasan kalyonu ve Cami Bahçeli kalyonlarından oluşan 7 parçalık bir filo İstanbul'a gelen kalyonlardan ayrılarak kasım ayından sonra 30-40 gün daha Akdeniz'de devriye gezerek müslim ve gayrimüslim tüccarların gemilerini korumak üzere görevlendirilmişlerdi.³⁷

Akdeniz'de bulunan Sakız, Midilli, Sisam, Semadrek ya da Rodos gibi adaların düşman unsurlarına karşı mühimmat araçlarıyla takviye edilmesi Kaptan Paşaların sorumluluğundaydı. Çünkü Anadolu'ya da yakın olan ve On İki Ada içerisinde yer alan bu adaların güven ve huzur içinde bulunması Anadolu'nun yine güvenliği açısından önem taşıyordu. Buraların dost olmayan devletlerin eline geçmesi Anadolu topraklarında devletin güvenliğini tehdit eden baskın, saldırı, işgal ve isyan benzeri olayların ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Yunanistan ana karasına yakın olan Ege adalarının savunmasız kalması ise buralarda kaçakçılık, eşkıyalık, isyan benzeri hareketlerle devletin kontrolünden çıkmasına neden olabilirdi. Nitekim 1770 yılında Amiral Aleksis Orlov idaresindeki Rus donanması Akdeniz'e girdiğinde Mora yarımadasına isyan çıkmıştı. 1789 Fransız İhtilali'nden sonra Fransızların Adriyatik Denizi'nde bulunan Yedi Ada'ya yerleşmesinin ardından fazla bir zaman geçmeden 1804 yılında Sırbistan'da ilk milliyetçi karakterli Sırp isyanının çıktığını düşünecek olursak Ege ve Akdeniz'deki adaların güvenliğinin Osmanlı Devleti'nin bekası için ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır.

Osmanlı donanması, gerek Akdeniz, gerek Adriyatik Denizi ve gerekse Karadeniz'e rûz-ı hızır olarak isimlendirilen mart ayında sefere çıkar ve rûz-ı kasım olarak isimlendirilen kasım ayında seferden geri dönerdi. Osmanlı donanması 18. yüzyılda dört ayrı filonun birleşmesinden oluşmaktaydı. Bunlar ana filo olan İstanbul ya da Tersane-i Amire filosu, Kaptan Paşa eyaletinde yaşayan derya kaptanlarından oluşan filo, Mısır filosu ve Garb ocakları filosuydu. Tersane-i Amire filosu sefer dönüşünde tersane sahasına girdiği zaman sefer sırasında kullanılmamış olan malzemeleri tersaneye teslim etmek zorundaydı. Bu konuda Tersane emini bu malzemeleri defter karşılığında teslim alarak Mahzen-i Sürb'te depolamakla sorumlu tutulmuştu.³⁸ Bu uygulamanın sebebi hem verilen savaş ve gemi malzemelerinin doğru amaçlar için kullanılıp kullanılmadığını denetlemek hem de bu malzemeleri doğru yerde muhafaza ederek hırsızlık, nem ve çürümeye karşı korumaktı. Sefere çıkacak donanmanın ihtiyaç malzemelerinin kesinlikle sefer öncesinden tedarik edilerek tersane mahzenlerinde depolanması asıl kaide halini almıştı.³⁹

Kazandıkları zaferler, gerçekleştirdikleri faaliyetler ve düzenledikleri seferler dolayısıyla Kaptan Paşalar ön plana çıksa dahi onlara bu imkanı sağlayan gemileri inşa edip donatan, zarar gören gemileri tamir ederek yeniden sefere hazır hale getirenler Tersane emini ve onun emri altında çalışanlardı. Tersane eminleri görevlerinin düzenli ve doğru biçimde ifasında en başta, "*Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l bahreyn*"⁴⁰ olan padişaha daha sonra onun vekili sadrazama daha sonra ise Kaptan Paşa'ya karşı sorumluydu. Padişahlar Osmanlı donanmasının Mart ayı geldiğinde icra ettiği sefer ve faaliyetlerinde doğrudan Kaptan Paşa'yı muhatap alırken Tersane işleri konusunda tersane eminlerini muhatap almaktaydı. Padişahlar diledikleri zaman Mahzen-i Sürb ve Mahzen-i Cub'da depolanmış bulunan malzemelerin miktar ve akıbeti hakkında tersane eminlerini muhatap alarak soru yöneltebilmekteydiler. Örneğin 4 Rebiyülevvel 1124'te (11 Nisan 1712) dönemin padişahı, Tersane eminine hüküm yazarak mahzen katiplerinin verdikleri

³⁶ COA. A. DVNS. MHM. d. 130. 187

³⁷ BOA. A. DVNS. MHM. d. 120. 120

³⁸ COA. MAD. d. 2895. 41

³⁹ COA. C. BH. 202. 9438. 1. 1.

⁴⁰Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, Tarih-i Mür'it-Tevarih, (Hazırlayan Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 30

defterde yazılı bulunan eşyaların mevcut olup olmadığını sormuş ve noksanı olan malzemeler dahil hepsinin yazılarak kendisine gönderilmesini emretmişti.⁴¹

Tersane emininin birçok görevleri arasında gemi inşası ve donatımı için gerekli olan malzemeleri temin etmesi ön plana çıkmıştı. Bu yüzyılda Tersane eminine hitaben yazılan hükümlerin çoğunda bu hususa tesadüf edilir. Bunun sebebi bu yüzyılda Osmanlı donanmasının kalyon ekseninde yeniden yapılandırılması ve süregelen Venedik ve Rusya savaşları dolayısıyla ihtiyaca binaen birçok kalyonun inşa edilmeye başlanmasıdır. Bu kalyonların inşa edilmesi çok sayıda malzemenin farklı yerlerden toplanarak Tersane-i Amire'de bir araya getirilmesini gerekli kılıyordu. Örneğin Karadeniz tarafına gönderilecek 13 adet firkate ile 3 adet kancabaşların mühimmatları için 1736/1737'de Tersane eminine gönderilen bir fermanla kendisinden 2 adet yelken satın alması, 10 nefer kalyoncu ve 5 nefer marangozun ücretlerini ödemesi istenmişti. 1775/1776'da Rodos Adası'nda inşa edilmesi emredilen 45 buçuk zira' (34 m.) uzunluğunda 3 adet kalyon için ihtiyaç duyulan 7620 zira' (5773.9 m.) tezgah bezi ile 285 zira' (215.9 m.) Boğaz bezinin yine Tersane emini Seydi Selim Efendi tarafından toplanıp peyderpey hazır edilmesi emredilmişti. 1787/1788'de Tuna Nehri'nde Çadircıza Mehmet Ağa eliyle donatılacak üstü açık gemileri için ihtiyaç duyulan 1.000 top bezin yine Tersane emini el-Hac Selim Ağa marifetiyle satın alınması emredilmişti.

Tersane emini ve padişah arasında tersane ve donanma odaklı ilişkide tarafların pasif ve edilgen olmak yerine aktif bir tutum takındıkları ve ayrıntılara önem veren bir tutum içinde olduklarına dair birçok örnek vardır. Örneğin 15 Şaban 1183'te (10 Aralık 1769) tekneci esnafından Hacı Mehmet, 1.500 kantar (84.612 kg.) zift ve 500 kantar (28.204 kg.) katranı bunların bedelinin nakit olarak kendisine ödenmesi şartıyla 30-40 gün için Tersane için temin edebileceğini söylemesi üzerine padişah bu kişinin taahhüd ettiği zift ve katranı İstanbul'dan mı satın alacağı yoksa devlet tarafından her sene bu maddelerin satın alındığı yerden mi satın alacağını Tersane emini tarafından araştırılmasını emretmişti.⁴² Bu husus padişahların bu konularda noter gibi davranmayıp tersane konularında dikkatli ve ayrıntılı düşünen bir zihin dünyasına sahip olduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Evail Zilkade 1185'te (Şubat/Mart 1772) Tersane eminine hitaben yazılan başka bir yazıda Tersane-i Amire'de inşasına başlanan kalyonların üç sene geçmesine rağmen bitirilemediği, düşman gemilerinin Akdeniz'den çıkarılmasının ve Karadeniz'in muhafazasının belirtilen kalyonların bahar ayına kadar mükemmel ve mürettep olarak denize indirilmesine bağlı olduğu belirtiliyordu.⁴³

Padişahların bu tutumuna karşılık Tersane eminleri de büsbütün pasif bir tutum içinde olmayıp Tersane ve devlet çıkarlarına uygun düşmeyen durumlarda itirazlarını dile getirebildikleri görülmekteydi. Örneğin 21 Cemaziyülevvel 1199'da (1 Nisan 1785) Fransız bir mimar eliyle Tersane-i Amire sahasında inşa olunacak 51 zira' uzunluğunda 2 adet kalyon için gerekli olan çivi ve demir satın alınacağı zaman Fransız mimarın vermiş olduğu numunelere göre yapılacak alımın, Tersane-i Amire'de imal edilen çivilerin ücretinde 12.755 kuruşluk bir artışa sebep olacağını dönemin Tersane emini bildirmişti.⁴⁴ Ancak onun hesabı doğru bulunmamıştı.

Tersane emininin bir diğer görevi de inşa edilen donanma gemilerinden kürekle hareket edenlere kürekçiler temin etmektir. O, bu kürekçileri Tersane ocaklığı olan kazalardan ya da Tersane-i Amire sahası içinde bulunan Tersane zindanındaki mahkumlardan temin etmekteydi. 8 Ramazan 1110 (10 Mart 1699) tarihinde yedek ve kethüda gemileri için 274 adet kürekçi Tersane zindanındaki mahkumlardan seçilmişti.⁴⁵ Bu zindan sadece cinayet, yaralama, gasp, eşkıyalık vs. suçlardan mahkum olan hükümlüleri değil aynı zamanda savaş esirlerini de içinde barındırmaktaydı. Buradaki esir ve mahkumlar gerek kürekçi olarak donanma gemilerinde gerek amele olarak Tersane içinde ve gerekse de devlete ait olan taş gemilerinde çalıştırılmaktaydılar. Bu sebeple Tersane zindanı donanma gemilerinin insan kaynaklarından birisini oluşturmaktaydı.

Tersane emininin görevleri arasında Tophane-i Amire gibi diğer devlet kurumlarından gelen taleplere cevap vermek de vardı. Örneğin 1186'da (1772/1773) Tophane-i Amire Nazırı el-Hac Mehmet Ağa, burada dökülecek 188 adet top ve havanların malzemesi için gerekli olan 78 kantar (4.399 kg.) âlât-ı köhne olarak isimlendirilen malzemedan verilmesini Tersane emini Mustafa Efendi'den bir yazıyla talep ettiğinde,

⁴¹ "Tersane emini Ağa, Sâbıkâ Tersane emini Hüseyin Ağa zamanında mevcut olmak üzere mahzen katiplerinin verdikleri işbu defterde tahrir olunan eşyanın cümlesi mevcut mudur? Noksanı nedir? Bir saat evvel durup defter idüb sıhhati ne vechle ise i'lam ve bu bâbda kat'a te'hir ve tevakkuf eylemeyüb bir an evvel mübâderet olunmasına. . . 4 Rebiülevvel 1124/11 Nisan 1712" Bkz. COA. C. BH. 146. 6984.

⁴² "Sa'âdetlü Tersane-i Amire Emini efendi hazretleri. Taahhüd eylediği zift ve katranı Asitane-i Saadet'ten mi mübâya'a idecek yoksa miri tarafından mübâya'a olunacak mahallerden alacakları husûsunu i'lâm eylesün." Bkz. COA. C. BH. 15. 716.

⁴³ COA. C. BH. 13. 646.

⁴⁴ COA. MAD. d. 2925. 83

⁴⁵ COA. MAD. d. 2730. 16

kendisine bu malzemedan Tersane'de yeterince bulunmadığı cevabı verilmişti.⁴⁶Aynı şekilde Tersane eminleri de başka kurumlardan Tersane-i Amire ihtiyaçları için talepte bulunabiliyorlardı. Örneğin 3 Recep 1150'de (27 Ekim 1737) Tersane emini Mehmet Murtaza, Tersane'de yeterli miktarda demir kalmadığı için Cebehane-i Amire'den 8.000 kantar (451.264 kg) ham demirin kendisine gönderilmesini talep etmişti. Bu talebinin ancak 1000 kantar (56.408 kg) karşılanmıştı.⁴⁷ Bu durum, devlet kurumlarının işlevsel ve lojistik olarak birbirine bağımlı olduklarını ve birbirlerini tamamlayacak bir bütünlüğe sahip kılındıklarını göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Katip Çelebi, "*Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar*" isimli eserinde devlet adamlarına işin zamanında yetişmesi ve halka fazla ağır gelmeyeceği düşüncesiyle mümkün olduğu kadar donanma gemilerini Tersane-i Amire'de inşa etmelerini tavsiye etse de⁴⁸ Tersane eminleri sadece İstanbul'daki Tersane-i Amire de inşa edilen gemiler için değil; fakat İstanbul dışındaki tersanelerde inşa edilmekte olan gemiler için de malzeme göndermekteydi. Tersane-i Amire vücut içindeki kalbin damarlara kanı pompalaması gibi diğer tersanelere malzeme ve eşya gönderdiği için Tersane eminlerinin sorumluluğu İstanbul'da bitmiyordu. Onun Osmanlı Devleti'nin Tersane Emini olması hasebiyle görevlerinin sınırı imparatorluğun coğrafi sınırlarını kapsayacak kadar genişti. Dolaylı olarak onların görev ve sorumluluklarının sınırı Garb Ocakları donanması, Mısır donanması, derya beylerinin donanması, Tuna, Fırat ve Nil nehirlerindeki donanmalarının teçhiz ve donatımını da içine alacak şekilde geniş tutulmuştu. Örneğin 1210'da (1795/1796) Mehmet Sadık Efendi, Midilli Nazırı el Hac İsmail Ağa'ya 9.785 vakiyye (12.544 kg.) küçük baskı çivisi, 3.865 vakiyye (4.954 kg.) biraçol⁴⁹ civatası, 8.912 vakiyye (11.425 kg.) halka teslim etmişti. Ayrıca Tersane-i Amire de mevcut demirin 2.175 vakiyyesini (2.788 kg.) ahenkârân olarak isimlendirilen demir işçilerine, 2.285 vakiyyesini (2.929 kg.) de civatacılara vermişti.⁵⁰

Tersane-i Amire filosuna ait donanma gemilerinden yaşlanan ya da uğradığı kaza veya bir savaşta aldığı ağır hasar nedeniyle sökülmesi gereken gemilerin sökme ve parçalama işlemlerini Tersane emini gerçekleştirmekteydi. Bu gemilerden elde edilen malzemeler yine Mahzen-i Sürb ve Mahzen-i Cub'da⁵¹ ihtiyaç haline kullanılmak üzere depolanmaktaydı. Örneğin 27 Rebiyülevvel 1179'da (13 Eylül 1765) Tersane emini Ricabi el-Hac Mehmet Efendi tarafından ferman üzerine Gaza-i Bahri isimli kalyonun sökülmesi işlemi gerçekleştirilmiş ve 1.285 kantar (72.484 kg.) eski çivi ile 55 vakiyye (70,5 kg) eski bakır Mahzen-i Sürb'e teslim edilmişti.⁵²

Tersane için malzeme satın alımı belli usuller çerçevesinde gerçekleşmekteydi. Tersane'ye alınacak malzemeler cins ve miktarıyla belirtilerek yazı haline getirilir ve Tersane emini tarafından padişaha sunulurdu. Talep edilen malzemelerin ücretleri baş muhasebe tarafından hesaplanır bu ücretlere dair kendisine bir tezkire verilir⁵³ ve bu tezkireye binaen Tersane emini gelir kalemlerinden ücretleri tahsil eder ve gerekli yerlere sarf ederdi. Tersane emini donanma gemileri için gerekli malzemeleri genellikle tersane ocaklığı olan yerlerden miri rayıcı ya da narh fiyatı üzerinden satın alırken bazen de İstanbul'daki tüccarlardan piyasa fiyatı üzerinden satın alırdı. Bazı durumlarda yabancı ülke tüccarlarından malzeme satın aldığı da olurdu. 1216 yılında (1801/1802) 13.000 kantar (733.304 kg.) tel ve kendirin satın alınacağı kimseler arasında Rusya tüccarından birisi de vardı.⁵⁴ Tersane emini piyasa fiyatından malzeme satın alınacağı zaman devlet yararına en uygun fiyatı bularak bunun üzerinden satın almak zorundaydı. Bunun için ilgili kazaların kocabaşlarını huzuruna getirip onlarla pazarlık yapabilmekteydi. Örneğin 1205'te (1790/1791) İstanbul, Sinop, Midilli ve Gemlik sahalarında inşa edilen gemiler için 8. 000 kantar (451.264 kg.) ham demir gerektiğinde o, İne Ada havalisindeki Samakocuk karyesinin İstanbul'daki kocabaşlarını huzuruna çağırarak onlarla pazarlık yapmış ve demirin her bir vakiyyesine 14 akçe ödenmek koşuluyla anlaşmaya varmış ve 2.000 kantar (112.816 kg.) demiri temin etmeyi onlara taahhüt ettirmeyi başarmıştı.⁵⁵

⁴⁶ COA. C. BH. 223. 10346.

⁴⁷ COA. C. BH. 71. 3357.

⁴⁸ Katip Çelebi, *Tuhfetü'l- Kibar Fi Esfari'l-Bihar*, II, Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 246

⁴⁹ Güverte kemerlerini alabandalara veyahut birbirine dik veya aykırı iki levhayı yekdiğerine bağlamakta kullanılan ve kullanıldıkları yerlere göre muhtelif şekillerde yapılan kenetlerdir. Bkz.Lütfi Gürçay, s.258.

⁵⁰ COA. C. BH. 146. 7013.

⁵¹ COA. MAD. d. 2925: 83.

⁵² COA. C. BH. 13: 629.

⁵³ ". . . sekiz bin beş yüz yetmiş beş gurus mezkurü'l- miktar zira' kirpasm bahası dahi yirmi bin gurus iktiza eylediği baş muhasebeden derkenar ve hesap olunmuştur. Ma'lum-ı devletleri buyurulduktaki istid'a ve derkenar ve hesap olunduğı üzere meblağ-ı mezburların tezkireleri ile iktiza iden suretleri ve emr-i şerif i'ta olunmak babında ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerindir. " Bkz. COA. C. BH. 234: 10856.

⁵⁴ COA. AE. SSLM. III. 77: 4645.

⁵⁵ COA. C. BH. 19: 909.

Ancak devlet narh fiyatı yani fiyat-ı miri üzerinden bu miktar demiri temin etmesini kendisine emretmişti.
56

Tersane emini, tersane için gerekli olan malzemelerin temini için emin ve güvenilir kimselerden birisini mübaşir⁵⁷ olarak atardı. Tersane emini tarafından atanan mübaşir⁵⁸ ile bu malzemelerin temin edileceği yerlerdeki kadı, yeniçeri serdarları, ayan ve iş erlerine hitaben padişah tarafından ifa edecekleri işin detayları konusunda ferman çıkarılıyordu. Mübaşirin görevi satın alınacak malzemelerin ücretini sahiplerine nakit olarak vermek, bunları iskelelere nakletmek ve gereğine göre gemiler vasıtasıyla İstanbul'a taşıyarak Tersane mahzenlerine depolamaktı. Diğer mahalli kamu görevlilerinin vazifesi ise bu hususlarda mübaşire yardımcı olmaktı.

Tersane dışında oldukları için padişah ve sadrazam ile Kaptan Paşalar tersane ihtiyaçlarına Tersane emini kadar vakıf olamamalarına binaen tersaneye malzeme temini ve gemi inşasına dair süreçler Tersane emininin yazısı ile işlemeye başlamaktaydı. Örneğin 3 Safer 1199'da (16 Aralık 1784) donanma kalyonlarının kalafatlanması için 200 tahta kurşunun satın alınmasını Tersane emini Atullah Efendi yazı ile bildirince bu 200 kurşun, kurşuncu başı tarafından sağlanmıştı.⁵⁹ Satın alınan malzemelerin belirlenen günden bir gün önce tersane mahzenlerine depo edilmesi gerekmektedir.⁶⁰ Tersane-i Amire ve başka tersaneler için satın alınan malzemelerin ücretlerini üretici ve satıcılara peşin ve nakit olarak ödemek Tersane emininin vazifesiydi. Kendisi bizzat üretim sahalarına gitmek yerine mübaşir vasıtasıyla devlete ait borçları sahiplerine öderdi. Sadece malzemelere değil bunları İstanbul'a taşıırken görev alan köylü ve amelelerin çalışma ücretleri ile gemilerin navlun ücreti yine Tersane emini tarafından ödenirdi. Ayrıca inşa edilen kalyonlarda çalışacak mürettebatın ücret ve yiyecek giderleri de yine Tersane emini tarafından karşılanırdı. Örneğin 27 Şevval 1110'da (28 Nisan 1699) Tersane-i Amire sahasında inşa edilecek üç ambarlı kalyona birisi yelkenci ve diğeri vardiyalı olmak üzere 2 kişi tayin edilmişti. Bunlardan vardiyalı günlük 1 kuruş ile 2 vakiyye et ve 8 adet ekmek tayin edilirken yelkenciye ise günlük 30 akçe ulufe ve 1 vakiyye et tayin olunmuştu. Yaz ve kış bu kalyonu korumak amacıyla da günlük 15 akçe ve her birine yarımşar vakiyye ekmek verilmek üzere 14 tane de bekçi tutulduğunda bütün bu giderlerin Tersane emini tarafından karşılanması emredilmişti.⁶¹ 4 Recep 1181'de (26 Kasım 1767) Tersane eminine Eğriboz Adası'ndan 350 kantar (19.742 kg.) katran ve 451 kantar (25.440) reçine satın alması ve bunları Dimitri isimli zımminin gemisi ile Tersane'ye taşınarak Mahzen-i Sürb'e depo etmesi emredilmişti. Ancak bu malzemelerden 5 kantar (282 kg) katran ve 3 kantar (169,2 kg) reçine gemiyle İstanbul'a nakil esnasında yolda zayi olmuştu.⁶² Bu malzemelerin teslim edildiğine dair Dimitri isimli gemi kaptanına mahzen katibi tarafından tezkiresinin verilmesinin de emredilmesi bu işlerde şekli hususlara ne kadar dikkat edildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Sadece mahzen katipleri değil, Tersane ocaklıklarından Tersane-i Amire ye getirilen malzemeler için Tersane Eminleri de pusula vermekteydi. Bu pusulada tersaneye teslim edilen malzemenin adı ve miktarı belirtilip eksik teslimat olup olmadığı hususu da ifade edilirdi.⁶³

Tersane emini, Tersane-i Amire içinde bulunan tersane zindanına gönderilen mahkumları buraya yerleştirmekle de yükümlüydü. Onun müstakil bir yargılama yetkisi bulunmayıp görevi kadı ve mahkemeler tarafından mahkum edilen kişileri buraya yerleştirerek onların bakım ve güvenliğini sağlamaktı. Örneğin Evasıt Safer 1103'te (Ekim Kasım 1691) Tersane eminine hitaben yazılan bir hükümde Kirkor veledi Agob ve Rus veledi Kasper ile Murat veledi Asvadır isminde üç gayrimüslimi Edirne'de

⁵⁶ COA. C. BH. 19: 909.

⁵⁷ 18. yüzyılda mübaşir devletçe gördürülmesi lazım gelen bir işin yapılmasına memur edilen kimseler hakkında kullanılan bir terimdir. Mübaşir; Arapça "bir işe başlayan, başlatıcı" demektir. Bu gibi kişilere devletçe yol masrafı verilmez, her türlü yol masrafları gittikleri yerlerin tevzi defterlerine geçirilmek suretiyle halk tarafından karşılanırdı. Bkz. COA. MAD. d. 10424: 88.

⁵⁸ "Gerdüs ve Alaplı ve Çayağzı kazalarının kuzat ve nüvvabına ve iş erlerine ve hâlâ bi'l-fil Tersane-i Amire'm emini müttehizan-ı rical-i devlet-i aliyemden ifihari'l-emacid ve'l-ekarim Mehmet Raşid dame mecdühü tarafından bu hususa mübaşir tayin olunan zide kadrühüye hüküm ki. " Bkz. COA. AE. SSLM. III. 333: 19310.

⁵⁹ COA. MAD. d. 2925: 65

⁶⁰ ". . . hâlâ Tersane-i Amire'mde müceddeden binası ferman olan yüz kıta fırkatelerin tekmi ve itmamı ehem umurdan olub deryaya sefer kararlarından ve Karadeniz sevahilinden marangoz ve burgucu ve baltacı ihracı ve ücretleri Tersane emini yedinden virilüb bir gün evvel bina ve tekmi babında ordu ve rikâb-ı hümayunum tarafından müteaddid evamir-i şerifem sadır olmağla imdi Midüllü ceziresinde bulunan burgucu ve marangoz baltacıyı mu'accelen ihrac ve tayin olunan mübaşir ile Tersane-i Amire'me ırsal olunub fermân-ı âli mevcut bulunmalarına takayyüd ve ihtimam eylesin deyu yazılmıştır. Evail Rebiülevvel 1106-Ekim/Kasım 1694)"

Bkz. COA. A. DVNS. MHM. d. 103: 39

⁶¹ COA. MAD. d. 2730: 15

⁶² COA. C. BH. 204: 9554.

⁶³ ". . . seksen senesine mahsup olmak üzere Tersane-i Amire ocaklıklarından olub Canik muhassılı Hacı Ali Bey'in ber vech-i mâlikane uhdesinde olan Canik sancağında vaki kazaların avarız nuzülleri mukabele maa maktu'at senevi ol miktar kantar til-i Fatsa ile kendir-i hamı olduğu defterde mukayyed olub teslimatı bu tarafta ma'lum olmağla bakayası dâhi malum değildir. 22 Muharrem 1183/28 Mayıs 1769" Bkz. COA. AE. SMST. III. 249: 19904.

ekmekçilik yaparken narh-ı cari üzerinden pahalı fiyatla ahaliye ekmek satmaları nedeniyle Tersane zindanına hapsedmesi kendisinden istenmişti.⁶⁴

Tersane emini, tersane sahasındaki taş ve ahşap yapıların tamir ve inşasından da sorumluydu. Bezhane, mahzenler,⁶⁵ çeşmeler,⁶⁶ zindan fırını ve değirmenin bakım ve onarımı da ona aitti. Ancak bu yapılara ait vazifesini mimar ağa ile birlikte yapardı. Örneğin 9 Rebiyülahır 1174'te (18 Kasım 1760) tersane içinde alet bükülen mahal ile zindan fırını ve değirmenin çatı ve kiremitleri tamir gerektirdiğinde Tersane emini, mimar ağa ile görüşmüş ve mimar ağa bir keşif defteri çıkarmıştı. Bu deftere göre 1.300 kuruşu bulan tamir masraflarının devlet hazinesi tarafından karşılanmasına karar verilmişti.⁶⁷

6. 18. YÜZYIL TERSANE EMİNLERİ

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin her 10-15 senede bir, bazen tek bir devlete karşı, bazen de devletler koalisyonuna karşı savaşlar vermek zorunda kaldığı bir yüzyıl olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaştığı devletlerin başında Avusturya, Rusya, İran ve Venedik gelmektedir. Daha çok Karlofça Antlaşması'yla kaybettiği yerleri geri almak amacıyla bu devletlerle savaşırken almış olduğu mağlubiyetler onun zayıflığını fark ederek askeri alanda ıslahatlara yönelmesine neden olmuştur. Bu da onu bu yüzyılın sonlarına doğru denge politikası izlemeye sevk etmiştir.

Osmanlı donanması, 1715-1718 yıllarında Venediklilerle yapılan savaşta Mora yarımadasını Venedik Cumhuriyeti'nden geri almasından sonra 1717-1770 arasında elli yılı geçen bir müddet zarfında ciddi bir savaş görmemiştir. 1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşında Karadeniz'de başarılı faaliyetler göstermişse de bu savaşlarda 1715-1718 Osmanlı Venedik savaşında olduğu kadar etkili faaliyetler icra edememiştir. Bu arada, Koca Ragıp Paşa'nın sadareti sırasında tersaneler yeniden tanzim edilmiş, yeni savaş gemileri yapılmış fakat bahriye istenilen seviyeye çıkarılamamıştır. 1770 Çeşme faciası Osmanlı denizciliğinin içinde bulunduğu kötü durumu göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Çeşme faciası, Osmanlı bahriyesinin modern şekilde teşkilatlanması için harekete geçilmesini sağladığı gibi daha sonra donanmanın başına geçecek olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın tarih sahnesine çıkmasına da vesile olmuştur.

Bu itibarla 18. yüzyıl Osmanlı donanması için önemli olayların gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Örneğin kalyon ekolüne geçiş, Osmanlı donanmasının 1770 yılında Çeşme'de imhası, 1773'te ilk denizcilik okulunun açılması ve Avrupa'da askerlik alanında yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler bu yüzyılda cereyan etmiştir. Osmanlı donanmasının bu dönemde yaşadığı bütün olumlu ve olumsuz olaylardan Tersane eminlerinin etkilenmediğini düşünmek mantıklı olmaz. Onlar, Tersane-i Amire de yeni kalyonların inşası, donanma ihtiyaçlarının karşılanması ve yakılan donanmanın yerine yenisinin meydana getirilmesi için yürütülen çalışmalarda meselenin teknik yönleriyle ilgilenen perde arkasındaki aktörlerdir.

Bu yüzyılda isimleri tespit edilebilen Tersane eminleri şunlardır;

1. El-Hac Hüseyin Ağa 1709/1710
2. El-Hac Hasan Efendi 1715
3. Abdullah Efendi 1719/1720
4. El-Hac Ahmet Ağa 1727/1728
5. Süleyman Efendi 1732/1733
6. El-Hac Murtaza Efendi 1736/1737
7. El-Hac Mehmet Efendi 1740/1741
8. Yusuf Efendi 1747/1748
9. El-Hac Abdullah Efendi 1740/1750
10. Behic Mehmet Efendi 1740/1750
11. El-Hac İbrahim Bey 1740/1750

⁶⁴ COA. A. DVNS. MHM. d. 102: 31.

⁶⁵ ". . . Tersane-i Amire'de bina olunan Mahzen-i Cub'un sakfi püshidesi için İstanbul gümrüğü emini İshak Ağa kulları tarafından bu defa dahi 241 kantar 70 livre kurşun teslim olunduğunu müş'ir hâlâ Tersane-i Amire emini izzetlü Yusuf Efendi kullarının memhur temessüküdür. . . ." Bkz. COA. C. BH. 104: 5035.

⁶⁶ "Tersane-i Amire'de vaki çeşmelerin tamir ve teçdidi kullarına ihale buyurulmaktan naşi ber-muceb-i defter keşf bu gün tamir ve teçdidine mübaşeret olunmağla masarifât-ı mezkure için ale-l-hisab ne miktar akçe ihsan buyuruluyor ise ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerindir. Bende Selim Sırrı. Emin-i Tersane-i Amire. "Bkz. COA. C. BH. 8: 372.

⁶⁷ COA. C. BH. 142: 6834.

12. Mir Latif Efendi 1751/1752
13. El-Hac Ebu Bekir Efendi 1752/1753
14. El-Hac Ebu Bekir 1753/1754
15. Rakım el-Hac Mehmet Ağa
16. Ali Ağa 1758/1759
17. Sıdkı Mustafa Efendi 1759/1760
18. El-Hac Mehmet Efendi 1765/1766
19. Ali Bey 1766/1767
20. Resmî Ahmet Efendi 1768/1769
21. Mustafa Efendi 1775/1776
22. Seydi Selim Efendi 1776/1777
23. El-Hac Ömer Vahid Efendi 1780
24. Hacı Süleyman Ağa 1780/1781
25. Rumi Süleyman Ağa 1780/1781
26. Sırrı Selim Efendi 1783/1784
27. El-Hac Selim Ağa 1787/1788
28. Ali Arif Efendi 1787/1788
29. El-Hac Ali Ağa 1800/1801

Bu listeden her bir Tersane emininin tam olarak ne kadar süre görev yaptığını tespit etmek mümkün değilse de bir yüzyıl boyunca yirmi dokuz Tersane emininin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu bilgilere bakarak matematiksel olarak bir Tersane emininin ortalama dört yıla yakın bir süre görev yaptığı düşünülecek olursa görev sürelerinin çok da uzun olmadığı söylenebilir. Bunun sebeplerinden birisi yaptıkları işin hata ve ihmâl kaldırmayan bir iş olması nedeniyle sıkça azledilmeleri ve görevden uzaklaştırılmalarıdır.

7. TERSANE EMİNLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Devlet, kendisine geniş yetkiler verdiği memuruna aynı ölçüde sorumluluk da yüklemiştir. Her bir Tersane emini görevini zamanında, eksiksiz şekilde, dikkatle, hukuka uygun biçimde ve basiretle ifa etmek zorundaydı. İhmâl, gevşeklik, dikkatsizlik ve yolsuzluk devletin bu konuda tolerans göstermediği alanlardı. Örneğin Tersane-i Amire içinde meydana gelen yangın benzeri afetler Tersane eminlerinin sorumluluğunu doğuruyor, ihmalleri ortaya çıkarsa görevden azledilerek sürgün edilmelerine neden oluyordu. Örneğin 8 ocak 1767'de Tersane-i Amire'den Akdeniz'e gönderilen bir kalyon, Bahçekapısı ile Galata arasında lenger atmış beklerken bilinmeyen bir sebeple yanmaya başlamıştı. Geminin direkleri 5 adet şaykanın üzerine düşerek onların da tutuşmasına sebep olurken kalyonun kendisi lodos rüzgarı etkisiyle sürüklenerek Cibali'deki Yahudi evlerinin de yanmasına sebep olmuştu. Onun tutuşturduğu şaykalardan birisi ise Aynalıkavak Sarayı'nın Kafesli Harem Köşkü yakınlarından geçmiş ve bu köşkün yanmasına neden olmuştu. Yaşanan bu olay nedeniyle sorumlu görülen Kaptan-ı Derya Tosun Mehmet Paşa Balıkhane'ye götürülerek hapsedilmiş Tersane emini olan İzzet Ahmet Efendi de görevden alınmıştı.⁶⁸

Yolsuzlukla suçlanarak görevden alınıp idam edilen Tersane emini de vardı. Örneğin 1714'lerde Tersane emini Hüseyin Ağa'nın hesapları denetlendi ve yolsuzluğu ortaya çıkarıldı, 400 keselik bir parayı zimmetine geçirdiği tespit edildi. Bu paranın tahsili için zindana atılan Hüseyin Ağa, bir kısmını verdi, geri kalanı hususunda aciz kaldığından affını istedi. Özü kabul edilmeyen Hüseyin Ağa'nın paranın geri kalanını teslimden kaçındığı kanaati devlet katında hâsıl olunca 1715 yılı Eylülünde hayatına son verilerek mal varlığına el konuldu.⁶⁹

Tersane eminlerinin karşılaştığı bir diğer sorun ise Tersane amelelerine ödenecek ücretlerin zamanında toplanıp ödenememesinden kaynaklanıyordu. Bu durumda genelde Tersane emini azledilip yerine başkası atanmak suretiyle sorun çözüme kavuşturuluyordu. Örneğin 14 Nisan 1776'da Tersane emini Selim Efendi, amele gündeliğini ve icar tabir olunan üç aylık birikmiş ücretleri ödeyemediğinden Tersane-i Amire'de inşası süren kalyon ameleleri toplanıp "*Tersane emini icare vermiyor*" diyerek Tersane eminine

⁶⁸ Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, II. Cilt, s. 95

⁶⁹ Yusuf Alperen Aydın, 18. Yüzyılın Başlarında Tersane-i Amire'de Bazı Yeni Görevlerin İhdası ve Yaşanan Yolsuzluk Vakaları, CIEPO-22 Bildiri Kitabı Cilt I, Trabzon 2018, s. 414/415

küfretmişler, (şetm etmek), Tersane emini üzerlerine asker sevk ettiğinde ise askerlerle aralarında kavga çıkmıştı. Kaptan Paşa olan Cezayirli Gazi Hasan Paşa kavgaya müdahale ederek olayı bastırılmış; ancak Tersane emini Selim Efendi azledilerek yerine serdarlar katibi olan Mustafa Efendi Tersane emini olarak tayin edilmişti.⁷⁰ Azledilen Selim Efendi ise 16 Mayıs 1777'de Bağdat kapı kethüdalığına atanmıştı.⁷¹

Tersane eminleri için sorun oluşturan bir başka konu da diğer tersanelerde inşa edilen gemiler için Tersane-i Amire'den gönderilen malzeme ve paranın yeterli gelmemesi nedeniyle buralardaki gemi inşa faaliyetlerinin kesintiye uğraması idi. Bu durum, taşra tersanelerinde bu iş için görevlendirilen memurların isyan etmesine ve sefer hazırlıklarının zarar görmesine neden oluyordu. Bu durumun en önemli nedeni ise Tersane masrafları için tahsis edilen gelirlerin paranın değer kayıpları ve yüksek enflasyon koşulları nedeniyle eski satın alma gücünü yitirmiş olmasıydı. Ayrıca masraflar gerek savaşlarda uğranılan yenilgiler ve gerekse de gelişen gemi inşa usulleri nedeniyle epey artmıştı. 2 Rebiyülevvel 1219'da (11 Haziran 1804) donanma kaptanlarından Ahmet kaptanın yakındığı konu buydu. Kendisine Sinop'ta kalyon inşa etme görevi verilmişti. Ancak altı aydan beri kendisine para gönderilmediğini ve gemi inşasında çalışan amelelerin firar edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine kendisine 100 kantar (5.640,8 kg) demir ile 100 kantar çivinin gönderilmesine karar verilmişti.⁷²

Tersane eminlerinin işleri kürekli gemilerden yelkenli gemilere geçiş dönemini ifade eden 18. yüzyıl başlarında tersanenin artan hammadde talebi ve yüksek enflasyon nedeniyle paranın değer kaybetmesi sonucunda artmıştı. Yelkenli gemiye geçiş kadırgaların geri plana itilerek kalyonların ön plana çıkarılmasına neden olmuş bu ise kalyonların özellikleri nedeniyle muazzam miktarlarda kereste, urgan, ispavli,⁷³ tel, mısır (çivi), yelken bezi vs. ihtiyacını doğurmuştu. Kalyonların uzun süre denizlerde kalabilmesi bunların külliyatlı miktarda su, ekme ve peksimet gibi malzemelerle donatılmasını gerektirmesi yanında marangoz, oymacı, burgucu, yelkenci, halatçı ve urgancı gibi insan gücünde uzmanlaşmayı da zorunlu kılıyordu. Bu uzman işgücünün istihdamı ise yeni ücretlerin ödenmesini gerektirdiğinden Tersane-i Amire masraflarında artışa neden oluyordu. Önceki yüzyılların kürekli gemiler merkezli tersane sistemi yeni dönemin ihtiyaçları karşısında tersane içinde kurumsal olarak yeniden yapılanma ihtiyacını doğurmuştu. Bu doğrultuda liman reisliği kurumu oluşturulurken, Tersane-i Amire içinde yelken bezi üretmek için Bezhane açılmış, artan malzemeleri depolamak için Mahzen-i Sürb'ün içindeki depolar tamir edilirken çeşm olarak ifade edilen yeni göz ve odalar yapılmıştı.

Tersane eminlerinin işlerinde usulsüzlük ve yolsuzluk yaptıklarına dair iddialar yok değildi. Örneğin 3 Safer 1207'de (20 Eylül 1792) Osman Efendi ismindeki bir Tersane emini padişaha yazdığı yazısında beytülmal olarak gördüğü devlet hazinesinin bir akçesine hıyanet etmek veya reayadan satın alınan donanma malzemeleri için fazla ödeme yapmanın dünya ve ahiret için hüsrana sebep olacağını bildiğini bu yüzden ahaliden keresteleri satın alırken nakit para ve peşin olarak satın aldığını bildirmekteydi. Onun, satın olmuş olduğu kerestenin fiyat olarak makul ve kalite olarak iyi olduğuna liman reisi ve kereste katibi Arif Efendiyi şahit tutması bu konuda bazı suçlamalarla karşılaştığını göstermektedir. Kendini savunurken kendisinden önceki Tersane eminini örnek göstererek "... *yani eslafım bendelerinin mübâyâ'atı misüllü meçhûl ve mestûr olmamaktan nâşi ...* " ifadesini kullanması⁷⁴ donanma malzemeleri satın alma işini denetimden kaçırmak için kayıt dışı gerçekleştiren Tersane eminlerinin varlığı ihtimalini akla getirmektedir. Bunun sebebi Tersane eminlerinin mevcut gelir kaynaklarıyla ve paranın değer kaybettiği iktisadi koşullarda ihtiyaç duyulan malzemeleri, rayiç fiyatla ile satın alamamaları sonucunda kendi çözüm yollarını ürettikleri veyahut en kötü ihtimalle üreticiye narh fiyatının altında ödeme yaparak aradaki farkı kendi mal varlıklarına kattıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tersane eminlerinin ücretini ödedikleri malzemeleri İstanbul'a naklettirirken karşılaştıkları sorunlar meselenin başka bir boyutunu oluşturmaktaydı. Bu sorunların başında ise malzemelerin deniz koşulları nedeniyle zayi olması ve gemide isyan çıkması nedeniyle zamanında bu malzemelerin İstanbul'a

⁷⁰ Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, III. Cilt, s. 38

⁷¹ Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, III. Cilt, s. 48

⁷² COA. C. BH. 217: 10126.

⁷³ Gemilerde kullanılan kalın bir sicim türüdür.

⁷⁴ "... Asitane mübâyâ'ası tabir olunur kereste virdükleri lâzime-i defter mücebince cümle ma'rifetiyle mübâyâ'a ve teslim-i mahzen olduğunu mübeyyin Mahzen-i Cub'dan virilen memhür ilm ü haber takdîm-i hakk-ı devletleri kılınıştır. Beytülmal-ı müslimin bir akçesine hıyanet ve zam-ı zamime itmek bais-i hüsrân-ı dünya ve ahiret idüğünü ilme'l-yakîn bildiğimden bi'l-ihimâm nakd ve peşin akçe ile mübâyâ'a eylediğim kereste-i mezkûrenin râyic-i sahihi maddeleri bâlâlarına şerh ile vaz' ve mimar ağanın mukaddemce beyan eylediği rayici ve kezalik mîri kıyyesiyle muvâzene oldukta mübâyâ'a-i çâkerinin yarı yarıya gibi zuhûr iden sa'y-i mirisi zikr olunan ilm ü habere merbût defterde ma'lûm olacağı ve işbu kerestenin fiyatına ve â'lâ olduğına muma-ileyh liman reisi ağa ve Canib Efendi ve kereste kâtibi Arif Efendi kullarının itla'ları olub yani eslafım bendelerinin mübâyâ'atı misüllü meçhûl ve mestûr olmamaktan nâşi merkum kulları ilm ü haber-i mezkûrun sâhife-i yüserâsına..." Bkz. COA. C. BH. 32: 1546.

ulaştırılamamasıydı. Örneğin Evail Cemaziyülevvel 1105 tarihinde (Aralık/Ocak 1693/1694) Kemer'de mevcut olan ocaklık kerestelerinin nakli için gönderilen gemi, Paşa Limanı denen yerde iken esirlerden bazıları kaptanlarına isyan etmiş bazıları da sandallara binerek firar etmişti.⁷⁵ Evahir Cemaziyülevvel 1105'te (Aralık/Ocak 1693/1694) Kocaeli'nden alınan verdinar ve varil tahtalarını Kocaeli mütesellimi Tersane-i Amire 'ye göndermemişti. ⁷⁶ 1183'te (1769/1770) Tersane emini el-Hac Yusuf Efendi 3.000 kantar (169.224) zift ile 4.800 kantar (270.758) katranın Tersane-i Amire'ye ulaşmadığından dert yanmakta idi.⁷⁷ Malzemelerin Tersane'ye geç ulaşması Tersane sahasında inşa edilen gemilerin zamanında tamamlanamamasına bu ise devletin güvenlik zaafı yaşmasına neden oluyordu. Padişahlar ise alt düzey memurlardan çok Tersane eminlerini asıl sorumlu olarak görmekteydiler. 18. yüzyılda 29 tane Tersane emininin ismine tesadüf edilmesi onların ortalama dört yılı bile bulmayan görev sürelerine işaret ediyor ki bu durum Tersane eminliği görevinin hassasiyetini göstermektedir.

8. SONUÇ

Tersane eminleri, 18. yüzyıl gibi siyasi ilişkilerin kolayca savaşa dönüşebildiği bir dönemde Osmanlı donanması için hayati görevler ifa etmişlerdir. Savaşlarda hasar gören gemileri tamir etmişler, ömrü dolan savaş gemilerinin sökülme ve parçalanması işlemlerini yerine getirmişler, yeni savaş gemileri inşa etmişler, bunlar için gerekli malzemeleri belirtilen yerlerden temin etmişlerdir. Kereste eminliği ve Liman reisliğinin kurulduğu bu dönemde Tersane işleri önceki dönemlere göre oldukça yoğunlaşmıştır. Ayrıca kalyon devrine geçilmesiyle birlikte büyük harcamalar yapılmış bu ise büyük sorumluluklar doğurmuştur. İhmal, dikkatsizlik, zimmet ve yolsuzluk gibi konularda kusurlu bulunan Tersane eminleri görevden alınmış, hapsedilmiş ya da sürgün edilmişlerdir. Bu yüzyılda Osmanlı donanmasının birçok savaşta 1770 Çeşme Baskını'na kadar başarılı görevler ifa etmeleri Tersane eminlerinin yine de görevlerini asgari düzeyde de olsa yerine getirdiklerini iddia etmeyi mümkün kılmaktadır.

Tersane eminlerinin görev süresinin kısa oluşu onların Tersane işlerinde istikrar kazanmış bir yapı oluşturmalarını engellemiştir. Bu yüzyılda ortalama görev süreleri 4 yılın altındadır. Donanmanın, devlet açısından ifade ettiği önem yönetim sisteminin bu konuda onlara karşı düşük toleranslı davranmasına neden olmuştur. Çok sayıda uzman işgücü ve insanın Tersane sahasında toplanması dahası donanma malzemeleri için yüksek miktarlarda paralar sarf edilmesi ister istemez yönetim ve harcamalar konusunda bazı aksamaları beraberinde getirmiştir. Buna rağmen Tersane eminlerinin faaliyetleri, başardıkları ve başaramadıkları 19. yüzyıl ve sonrası için donanma lojistiği konusunda tecrübe oluşturarak devlet yöneticileri için yol gösterici olmuştur. Tersane eminleri ve Tersane eminliği anlaşılardan Osmanlı donanması layıkıyla anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

A.Arşiv Kaynakları

1. C.BH.: 8, 13, 15, 17, 19, 28, 32, 52, 71, 74, 104, 142, 146, 152, 202, 204, 223, 234,
2. C. ML.: 107,339,
3. MAD.:2730, 2895, 2925, 10424,
4. C.MF.: 78, 81
5. A.DVNS.MHM.: 98, 102, 103, 120, 130, 141,
6. AE.SSLM. III.:77, 333,
7. AE.SMST.III.: 245, 249,
8. İE.BH.:10

⁷⁵ COA. A. DVNS. MHM. d. 103: 25

⁷⁶ COA. A. DVNS. MHM. d. 103: 26

⁷⁷ COA. SMST. III. 245: 19546.

B.Araştırma Eserler

1. AYDIN, Yusuf Alperen, "18.Yüzyılın Başlarında Tersane-i Amire'de Bazı Yeni Görevlerin İhdası ve Yaşanan Yolsuzluk Vakaları," *CIEPO-22 Bildiri Kitabı*, Cilt I, Trabzon, 2018,
2. BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003,
3. BOSTAN, İdris, "Tersâne-i Âmire", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40,
4. BOSTAN, İdris, **Osmanlılar ve Deniz, (Deniz Politikaları, Teşkilat, Gemiler)**, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010,
5. ÇELEBİ, Katip, **Tuhfetü'l- Kibar Fi Esfari'l-Bihar**, II, Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980,
6. EFENDİ, **Şemdanizade Fındıklılı Süleyman, Tarih-i Mür'it-Tevarih**, (Hazırlayan Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978,
7. GÜRÇAY Lütfi, **Gemici Dili**, İkinci Baskı, Deniz Basımevi, İstanbul,1962,
8. KILIÇ, Orhan, "Ocaklık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, 2007,
9. PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, II**, Üçüncü Baskı, MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1983
10. SAMİ, Şemseddin, , **Kamus-ı Türki**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017
11. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988,